

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПЕРСОНАЛ

УДК 371.13(4)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: НОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ

Людмила Пуховська

Стаття присвячена питанню підвищення професійної компетентності учителів з урахуванням нових вимог до навчального процесу. Автор розглядає феномен європейського виміру в освіті. Висновки, зроблені автором статті, ґрунтуються на вивченні європейського досвіду організації вищої педагогічної освіти у контексті стрімких соціальних і освітніх трансформацій.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в кожній країні Європи й світу йдуть пошуки шляхів покращення роботи школи у відповідності з новими соціально-економічними потребами й очікуваннями суспільства. Вимоги до шкіл і педагогічного персоналу стають більш комплексними. В нових умовах суспільство потребує, щоб школи ефективно працювали, враховуючи різні національні й етнічні контексти, були чутливими до культурних і гендерних проблем, сприяли поширенню толерантності і соціальної єдності, використовували нові технології, впевнено йшли у стрімкому потоці нових знань і підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів тощо.

Підняття якості шкільної освіти прямо залежить від компетентності вчителів, їхньої високоякісної професійної діяльності. Професійні функції та ролі вчителів у сучасних умовах значно розширюються під впливом нових вимог до навчального процесу, зокрема, до управління навчальним процесом у шкільному класі та у школі як цілісному навчально-виховному середовищі, у місцевій громаді та у своїй країні, в Європі й у світовому освітньому просторі.

Сучасні вчителі мають готувати школярів до самокерованого навчання впродовж життя в суспільстві Знань. Тому проблеми вчительської освіти і нових професійних компетентностей учителя стали пріоритетом соціальної і освітньої політики в усьому світі, включаючи Європу. За Лісабонською стратегією розвитку освіти і професійної підготовки до 2010 р. педагогічна освіта майбутнього і працюючого вчителя проголошена однією з провідних основ європейської соціальної моделі.

Вплив соціальних змін на ролі й функції вчителів

Професійна діяльність учителя в європейських країнах, включаючи Україну, в останнє десятиріччя зазнала суттєвих змін. Стрімкі соціальні трансформації, багатоманітні зміни в освітньому середовищі відбиваються на педагогічній праці, актуалізуючи нові напрями діяльності, нові компетентності вчителя. Аналіз сучасних педагогічних досліджень у галузі педагогічної освіти, проведених нещодавно західними педагогами П. Згагою, В. Хадсоном, З. Гадусовою, Дж. Рансмусеном, Н. Пападакісом та ін. [1] дозволяє виокремити нові аспекти діяльності вчителя в умовах інтеграційних процесів:

1) громадянська освіта учнів, що передбачає ломку старих стереотипів і оволодіння якісно новою освітньою платформою щодо:

- способів життя в багатокультурному і толерантному суспільстві;
- гендерної рівності в соціальному житті, сім'ї та на роботі;
- європейського громадянства;

2) підтримка і педагогічний супровід розвитку в учнів ключових компетентностей, необхідних для суспільства Знань і навчання упродовж життя, таких як:

- вчитися як учитися / автономне навчання;
- володіння інформаційними технологіями;
- цифрова грамотність;
- творчість та інновації;
- розв'язання проблем;
- підприємливість;
- комунікація;
- внутрішня культура;

3) цілеспрямоване формування в учнів ключових і предметних компетентностей в їх органічній єдності та в проєкції на моніторинг навчальних досягнень;

4) педагогічний і психологічний супровід процесів інноваційного розвитку цілісного освітнього середовища у шкільному класі, передусім за такими параметрами:

- врахування соціальної, культурної й етнічної різноманітності учнів;
- фасилітація навчального процесу, застосування особистісно зорієнтованих технологій;
- робота в команді, яка включає учнів, учителів та інших професіоналів, включених у навчальний процес;

5) позакласна робота і робота з соціальними партнерами:

- робота щодо шкільного курикулуму, організаційного розвитку й оцінювання;

- створення спільно з соціальними партнерами простору «впорядкованої свободи», який діє невинно й непомітно на провідні потреби і вчинки дітей;

6) інтеграція ІКТ у навчання учнів у школі та у професійну практику вчителів у цілому;

7) Підвищення рівня педагогічного професіоналізму через:

- застосування дослідництва;
- прийняття вчителями більшої відповідальності й активності щодо професійного розвитку впродовж життя.

Як бачимо, зміни у професійних ролях і функціях вчителя наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. тісно пов'язані з реаліями нашого часу, соціальним замовленням суспільства, що в нових умовах формує світовий та європейський освітній простори.

Європейський вимір шкільної й педагогічної освіти: етапи розвитку

Як вчити, щоб наші учні й вчителі ставали європейцями? Як адаптувати післядипломну педагогічну освіту до вимог Болонського процесу, вимог і

викликів європейської і світової інтеграції? Що включає в себе «європейський вимір освіти» і які шляхи його запровадження в шкільну і педагогічну освіту України? Саме ці питання стали стрижневими для колективу дослідників в Університеті менеджменту освіти АПН України, який протягом 2005 – 2008 рр. працює над науковою темою «Зміст і науково-методичне забезпечення курсів з євроінтеграції в системі післядипломної педагогічної освіти». Зрозуміло, що головні концептуальні ідеї дослідження розгортаються навколо сутності, етапів розвитку, особливостей адаптації «європейського виміру освіти» на національних теренах.

Феномен європейського виміру в освіті (European dimension in education) зародився і набув значного поширення протягом останніх трьох десятиліть у контексті освітньої політики Європейського Союзу (ЄС) і Ради Європи (РЄ). Вперше про європейський вимір заявлено в Програмі дій в освіті Європейської економічної співдружності в 1976 р. як напрям відповідної політики на Європейському континенті. В цей період європейський вимір розглядався як засіб формування розуміння того, що означає бути європейцем.

Розвиток сутності цього явища й змісту поняття «європейський вимір в освіті» відслідковується в провідних документах цих інституцій, прийнятих наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.: у 1980-х рр. – це Рекомендації «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя» (1983) і Рекомендація Парламентської асамблеї «Про європейський вимір освіти» (1988); в 1990-х рр. це – Маастріхтська угода (1992), Резолюція 17-ї сесії Постійної конференції європейських міністрів освіти «Європейський вимір освіти: зміст викладання та навчальних планів» (1995), висновки 19-ї сесії Постійної конференції європейських міністрів освіти «Освіта 2000: тенденції, загальні питання і пріоритети пан'європейського співробітництва», Резолюція «Основні цінності, мета: роль співробітництва у сфері освіти в Раді Європи» (1997), Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи «Про середню освіту» (1999); на початку ХХІ ст. – це Доповідь Ради Міністрів на Раді Європи «Формування майбутніх цілей систем освіти і підготовки» (2001), спільний документ Ради Європи і Європейської Ради «Освіта і підготовка 2010» (2004) та ін.

Аналіз цих документів показує, що з початку 1990-х років зміст поняття «європейський вимір» починає трансформуватись у зв'язку з поширенням ідей «європейства» на культурну, соціальну та політичну сфери життя ЄС. Зокрема, Рекомендація РЄ та Міністрів освіти «Про європейський вимір освіти» (1988) розширює трактування європейського виміру, наголошуючи, що освітні цілі європейського виміру включають демократію, соціальну справедливість, повагу прав людини та посилення почуття європейської ідентичності як частину підготовки молоді для реалізації прогресу на шляху розбудови ЄС. Зокрема, Рекомендації висували чотири мети для запровадження європейського виміру: 1) посилення у молоді почуття європейської ідентичності та відчуття цінності європейської цивілізації, що є важливим для захисту принципів демократії, соціальної справедливості та поваги до прав людини; 2) підготовка молоді до участі в економічному і соціальному житті Співдружності; 3) сприяння усвідомленню молоддю переваг Співдружності, як і викликів, що стоять перед нею; 4) покращення знань молоді про Співдружність та країни-члени, їх

історію, культуру та економіку, що сприятиме розумінню важливості співпраці країн-членів та країн Європи і світу.

Для їх реалізації рекомендувалося запровадження європейського виміру у зміст шкільної та педагогічної освіти. Головною причиною необхідності запровадження Європейського курікулуму шкільної освіти було проголошено *перспективу європейського громадянства* для молоді й решти населення континенту. Європейські дослідники назвали ці положення першим поколінням європейського виміру в освіті [2].

Підписання Маастріхтської угоди (1992) на законодавчому рівні визначило важливість спільних дій країн-членів у сфері освіти, зокрема в імплементації європейського виміру в освіту. Так, у ст. 126 Розділу 3 Договору про Європейський Союз наголошується, що діяльність Співдружності буде спрямована на розвиток європейського виміру через навчання та поширення мов у країнах-членах, модернізацію змісту освіти у напрямі включення поняття «європейський вимір» до шкільних дисциплін, запровадження дистанційної освіти, обмін учнями та педагогами (програми «Леонардо», «Сократ» тощо).

Маастріхтська угода і європейські програми освітянської співпраці, прийняті Європейським Союзом, а також освітні програми й акції Ради Європи стали імпульсом для широкої дискусії навколо європейського виміру освіти. Звісно, раніше теж проводилися дебати на цю тему, створювалися навчальні матеріали, організовувалися тематичні зустрічі, але не було відповідної освітньої інфраструктури, яка могла б широко поширювати ці дії. Також не були чітко визначені цими організаціями освітні цілі, спільні для країн-учасниць.

У 1991 р. в опублікованому Радою Європи підручнику «Навчання про Європу: шкільний підручник (Географія, Історія і Соціальні Науки)» М. Шеннен визначила три напрямки навчання про Європу, називаючи їх:

- навчання про Європу (здобуття основних знань про Європу з оглядом на глобальну і локальну перспективу),
- навчання в Європі (формування основних навичок, потрібних молодим європейцям;
- навчання для Європи (підготовка молодих людей до життя в об'єднаній Європі, до постійних контактів і співпраці з іншими європейцями).

Автор звернула увагу на три головні тематичні галузі, пов'язані з європейською освітою – час (історія), простір і культура. Результатом навчання мають стати набуті вміння, засади і знання [3].

Як бачимо, з самого початку європейська освіта розглядається на практичному рівні, а не як чергова академічна галузь. Результатом дискусії цього періоду були напрацьовані європейською спільнотою європейські вимоги до ключових умінь, які були представлені на симпозіумі Ради Європи у Берні в 1996 р. До списку європейських вимог до ключових умінь випускників середніх шкіл у Європі були віднесені такі вміння:

- співпрацювати в групі;
- користуватися новими засобами інформації;
- розв'язувати проблеми;
- ознайомлюватися з різними джерелами даних;

- слухати і брати до уваги погляди інших людей;
- розмовляти на кількох мовах;
- з'єднувати розрізнені елементи знань;
- брати на себе відповідальність;
- бачити зв'язок між минулими і сучасними подіями;
- долати непевність і складність світу.

Більшість цих ключових умінь у більш синтезованому і комплексному вигляді відбивається в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи «Про середню освіту» (1999), де було обґрунтовано п'ять напрямків ключових умінь, а саме:

- політичні й соціальні уміння, включаючи вміння й бажання поділяти відповідальність, брати участь у груповому прийнятті рішень, розв'язувати суперечки мирно, долучатись до діяльності й допомогати поліпшувати демократичні інституції;

- уміння, потрібні для життя в мультикультурному суспільстві з метою приборкання расизму і ксенофобії, що відроджуються; для запобігання атмосфери нетерпимості освіта повинна забезпечити молодь міжкультурними вміннями, як, наприклад, сприйняття різноманітності, повага до інших, уміння жити з людьми інших культур, мов і релігій;

- майстерне усне і письмове спілкування, яке є настільки важливим для успіху в освіті та соціальному й трудовому житті, що нині без них особи можуть бути виключеними з суспільства; подібно до цього знання або хоча б можливість вивчення кількох мов набуває все більшого значення;

- обізнаність з інформаційним суспільством, яке народжується: досконале володіння технологіями, розуміння способу їх застосування, їхніх переваг та небезпеки, а також уміння судити про інформацію, поширювану засобами масової інформації та рекламою;

- уміння навчатися впродовж усього життя, що становить основу неперервної освіти як у робочому середовищі, так і в особистому й соціальному житті.

Наголошуючи, що європейський вимір не загрожує національній, регіональній чи місцевій ідентичностям, а навпаки, зміцнює їх, Рада Європи проголосила його інструментом для досягнення таких цілей:

- становлення відкритої Європи шляхом озброєння молоді знаннями, потрібними їй, щоб бути мобільною, зокрема у працевлаштуванні;

- сприяння розвитку демократичного громадянства, що ґрунтується на спільних знаннях і взаємоповазі, а також на боротьбі з расизмом, ксенофобією і антисемітизмом;

- ознайомлення зі спільною спадщиною й різноманітністю європейських культур у душі відкритості до решти світу.

Необхідно відзначити, що в цьому ж документі вперше були сформульовані положення європейського виміру щодо шкільного навчального плану. Як зазначалося в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи «Про середню освіту» (1999), європейський вимір у навчальному плані не повинен стати новим предметом, але його треба враховувати в процесі розробки програм для існуючих предметів та розроблення методик викладання.

Зокрема, в історії, географії, літературі, філософії, економіці, праві та соціальних науках треба звертати увагу на засвоєння основних знань про інші європейські країни та розвиток навичок, потрібних для дослідження й пошуку інформації про ці країни. Зазвичай *впровадження європейського виміру у викладання цих предметів не передбачає стандартизації навчальних планів по всій Європі*, проте потребує конкретних зусиль з боку фахівців, що розробляють навчальні плани, та авторів шкільних підручників і навчальних матеріалів, щоб увести європейський вимір до тих частин навчального плану, які його найліпше демонструватимуть, або є найпридатнішими для цього [4, 5].

Щодо форм запровадження європейського виміру в шкільну освіту, то в Рекомендаціях є конкретні побажання: слід заохочувати й розвивати навчання завдяки проведенню практичних занять, а також даючи можливості доступу й використання джерел інформації (огляди, бібліотеки, музеї, CD-роми, Інтернет та ін.), так само використовувати партнерство і співробітництво зі школами в інших країнах.

Особлива увага в цьому важливому європейському документі надається виховній роботі з дітьми в школі та поза школою. Зокрема, вказується, що треба різноманітними практичними засобами сприяти позашкільній роботі, яка має безліч можливостей упровадження європейського виміру. Серед цих видів діяльності треба розпочати або продовжувати такі:

- зв'язки та обміни між європейськими школами (використовуючи нові технології в організації шкільних заходів);
- європейські клуби в школах;
- європейські (зокрема транскордонні) проекти з предметів, які становлять загальний інтерес (наприклад, довкілля, культура, економіка, історія, географія);
- розробка шкільних стратегій, які залучають до європейської тематики та проектів усе освітнє товариство;
- викладання мов, що відіграє у цьому зв'язку центральну роль, тому що не лише сприяє мобільності й взаєморозумінню, а й висвітлює європейські цінності й різноманітність, зокрема, мови меншин [4, 6].

Уперше в історії розробки європейського виміру в середній освіті сформульовано провідне методологічне положення щодо його поширення й впровадження в країнах Європи: впровадження європейського виміру в середню освіту може дати певні позитивні результати лише за умови, що середня освіта є частиною послідовної всеосяжної стратегії освіти упродовж життя; європейський вимір вводиться до навчального плану; розробляються відповідні навчальні матеріали; проходить постійне обговорення сутності еволюції європейського виміру освіти тощо.

Особливо наголошується на ролі вчителів, чия обізнаність про європейський вимір є вирішальною для всієї діяльності в цій сфері – її треба всіляко розвивати в процесі фахової підготовки. Як зазначається в документі, готувати вчителів з відповідних предметів треба послідовно в дусі вищевикладених рекомендацій. При цьому в процесі теоретичної і методологічної підготовки вчителів слід пам'ятати про:

- використання у навчальній практиці обмінів;

- формування вміння працювати в групах, розробляти проекти і брати участь у міжнародному співробітництві;
- уміння поводитися в умовах культурного плюралізму;
- ознайомлення з різними європейськими освітніми системами, зокрема з тим, як вони розв'язують сьгоднішні проблеми в освіті й підготовці [4, 7].

Рекомендації Кабінету Міністрів Ради Європи «Про середню освіту» (1999) завершують розробку першого покоління європейського виміру в освіті, сутність якого на той час полягала у формуванні перспективи європейського громадянства для молоді й решти населення континенту. Для запровадження європейського виміру освіти необхідна була спеціальна підготовка вчителів. Стало зрозумілим, що курікулум педагогічної освіти теж має включати європейський вимір. Проте постало гостре питання: якою мірою європейський вимір педагогічної освіти буде враховувати національну політику кожної країни?

Нові горизонти для європейського виміру освіти й запровадження його в курікулум педагогічної освіти відкрила доповідь Європейської Комісії «Про конкретні майбутні завдання для освіти та професійної підготовки в Європі (Стокгольм, 2001), яка містить пропозиції щодо спільних дій країн-членів у сфері освіти до 2010 р. [5]. Ця доповідь стала першим документом, що пропонує уніфіковану стратегію розвитку національних освітніх політик, включаючи такі кардинальні цілі:

- 1) підвищення якості та ефективності систем освіти та підготовки в країнах ЄС;
- 2) спрощення доступу до усіх форм освіти впродовж життя;
- 3) посилення відкритості систем освіти та підготовки всьому світу.

Не дивно, що для досягнення цих спільних цілей пріоритетним завданням проголошено покращення педагогічної освіти (Розділ 2.1.1.). Розглядаючи вчителів як основних агентів впровадження європейської стратегії розвитку освіти і підготовки до 2010 р., європейські інституції проголосили педагогічну освіту, включаючи підвищення кваліфікації учителів, однією із основ європейської соціальної моделі. «Найголовніше сьогодні – це орієнтація педагогічної освіти на майбутнє, адже більшість учителів у Європі отримали кваліфікацію близько 25 років тому і підвищення їх кваліфікації в багатьох випадках не відповідає запитам суспільства і не йде в ногу зі змінами» [5, 8].

Ми вдалися до детального викладу деяких положень загальноєвропейських документів тому, що в них фактично закладено програму дій у системі педагогічної освіти щодо європейського виміру, включаючи зміст та навчально-методичне забезпечення курсів з євроінтеграції для вчителів різних дисциплін, а також вихователів, класних керівників та інших педагогів, які залучаються до шкільної та позашкільної роботи з дітьми та молоддю. Важливим ресурсом роботи в цьому напрямі буде посібник для системи післядипломної педагогічної освіти, який уже готується до друку за матеріалами проведеного дослідження.

Список використаних джерел:

1. *Teacher Education Policy in Europe: a Voice of Higher Education Institutions/ Hudson B., Zgaga P. (eds.). - Umea: University of Umea, Faculty of Teacher Education, 2008.*
2. *Campos B. The European Dimension of Teacher Education: A Policy Agenda. - INTEP, March 2002.*
3. *Shennan M. Teaching about Europe the School Textbook (Geography, History and Social Studies), Strusburg, 1991.*
4. *Рекомендація NR (99) 2 Комітету міністрів Ради Європи «Про середню освіту»: <http://uazakon.com/document/spart63/inx63174.htm>*
5. *Concrete Future Objectives of Education Systems. <http://europa.eu/int/scadplus/leg/en/ch>.*